

TEREBINTH

Funeraire canon

Arboretum
De Nieuwe Ooster

Maart 2008

Graven op internet: Horst en Venlo online

Naar aanleiding van de *Graven op internet* van september 2007 over Limburg als terra incognita ontving ik een mailtje uit Horst. Het Oud Kerkhof aan de Kloosterstraat in het Limburgse Horst kent een lange geschiedenis. Al in 1219 werd voor de eerste maal gewag gemaakt van een kerk in het dorp. Het oudste document over het kerkhof dateert uit 1434 toen de bisschop van Luik de pastoor toestemming verleende de uitbreiding van het kerkhof 'dat is omheind en omsloten met nieuwe muren', door de wijbisschop in te wijden. In 1986 besloot de gemeente tot ruiming van het sinds 1973 gesloten 'oude' kerkhof. Er braken woelige jaren aan voor de inwoners die het kerkhof wilden behouden totdat in 1995 het beheer van het kerkhof in handen kwam van de Stichting Oud Kerkhof Horst. De stichting nam voortvarend de restauratie en het onderhoud van de dodenakker ter hand. Deze korte geschiedenis is na te lezen op de site van het Oud Kerkhof Horst. De overzichtelijke en informatieve website is een mooi voorbeeld voor andere beheerders die in het kader van het Jaar van het Religieus Erfgoed meer bekendheid aan hun begraafplaats of kerkhof willen geven. Via een link kom je op de site van de Algemene Begraafplaats Venlo. 'Veel begraafplaatsen zijn meer dan simpelweg dodenakkers, terreinen waar doden ter aarde worden besteld, waar nabestaanden aan de groeve afscheid nemen van hun dierbaren. [...] De geschiedenis van de thans in gebruik zijnde algemene begraafplaats in Venlo begon op 25 juni 1903. Zij is voor de doden een laatste rustplaats, die sereniteit uitstraalt, die groots is aangelegd met zijn imposante platanen en beuken langs de paden en menig grafmonument getuigt van de voornaamheid van de begravenen tijdens diens leven', schrijft Lucien Pijper, de maker van de site, in zijn voorwoord. Poëtische woorden die hoge verwachtingen wekken. Maar de site is jammer genoeg meer een inventarisatie van de grafmonumenten dan een goed gedocumenteerde geschiedenis van honderd jaar begraven in Venlo. Daarvoor wordt verwezen naar het boek *100 jaar Algemene Begraafplaats Venlo*. Ik ben nog steeds op zoek naar interessante sites van dodenakkers in Nederland.

Bartho Hendriksen

b.w.hendriksen@planet.nl

Links Oud Kerkhof Horst www.oudkerkhofhorst.nl
Algemene Begraafplaats Venlo www.venlokerkhof.nl

FUNERAIRES VARIA

Individuele rituelen

In 2007 bestond DELA zeventig jaar. Eindhovense arbeiders richtten in 1937 Draagt Elkanders Lasten op om het uitvaartmonopolie van pastoors te breken. In plaats van dure klassenbegravenissen bood DELA de leden een laatste afscheid tegen kostprijs aan. Na de Tweede Wereldoorlog groeide DELA uit tot een landelijk uitvaartconcern dat mensen zorgen uit handen nam met een sober en herkenbaar ritueel.

Het National Uitvaartcongres waarmee DELA het jubileum luister bijzette, zoemde in op de diepere betekenis van uitvaartrituelen. Zes sprekers belichtten het thema van verschillende kanten en in boeiende betogen. Onder leiding van dagvoorzitster Anita Witzier kon de volle zaal mee discussiëren.*

Op het eerste gezicht suggereert een ritueel een tijdloze handeling. Bezoekers van een uitvaart weten vrijwel altijd wat er gaat komen en hoe ze zich daar moeten gedragen. Bij nader inzien blijken rituelen aan veranderingen onderhevig te zijn. Historicus Gerard Rooijackers liet zien hoe rituelen een andere betekenis of vorm kunnen krijgen. Zo werd het katholieke uitvaartritueel door toedoen van de protestantse Reformatie eind 16de eeuw vrijwel geschrapt

of veranderde van betekenis. Alleen God beschikt immers over het zielenheil.

Vandaag de dag vraagt de individualisering van de samenleving om een herijking van rituelen. Aangezien het afscheid van een dierbare in de openbare ruimte plaats vindt, moet het persoonlijke algemeen worden gemaakt. In verband met uitvaarten klinkt het wellicht vreemd, maar in dat zoeken naar een nieuwe balans tussen het vertrouwde en het vernieuwende zit een spelelement. Alleen zo houden rituelen betekenis. Een voorbeeld is de uitvaartplechtigheid die in 2004 voor André Hazes werd georganiseerd. In een paar dagen tijd is in de Amsterdamse ArenA een uitvaart met deftige dragers en het meezingen van smartlappen georganiseerd waaraan de nabestaanden en het duizendkoppige publiek moeiteloos deelnamen.

Tijdens het congres werd afscheid genomen van socioloog Piet van den Akker die vanaf de jaren negentig in opdracht van DELA menig onderzoek naar de dood heeft verricht. Zijn laatste studie, *De dode nabij*, vormde voor menig spreker een inspiratiebron. Ongetwijfeld houdt ook DELA zelf de vinger aan de pols in de huidige zoektocht naar individuele rituelen.

Wim Cappers

* Zie voor drie van de zes lezingen: www.i-br.nl

Inhoud

Het gerestaureerde grafmonument van Pierre Cuypers op 'd'n Aje Kirkhoaf' te Roermond

GRAVEN OP INTERNET/FUNERAIRE VARIA	2
MENS & PLEK	3
FUNERAIRE CANON	4
Een commissie onder leiding van literatuurhistoricus Frits van Oostrom stelde in 2006 een historische canon samen. Vijftig vensters op het verleden als 'Karel de Grote' en 'De eerste spoorlijn' moeten leerlingen weer vertrouwd maken met beeldbepalende momenten uit de Nederlandse geschiedenis. Gestimuleerd door dit rapport volgt hier een pleidooi voor het opstellen van een funeraire canon.	
BOEKBESPREKINGEN	6
ARBORETUM DE NIEUWE OOSTER	8
In 1890 won de bekende landschapsarchitect Leonard Anthony Springer (1855-1940) een prijsvraag van de stad Amsterdam voor een nieuwe begraafplaats met het ontwerp 'Stof'. Hij stelde hierin een landschappelijk vormgegeven begraafplaats voor. De sierlijk vormgegeven paden en grafvakken moesten bezoekers het gevoel geven dat ze in een mooi park waren beland. Johan Mullenders van de Nieuwe Ooster dook in de geschiedenis van het gelijknamige arboretum.	
EXCURSIE	10
VERENIGINGSNIEUWS EN AGENDA	11
GAST AAN HET WOORD EN COLOFON	16
Herman Vuijsje	

Mens & Plek 5

Naam Frans Straus

Leeftijd 83 jaar

Functie Voorzitter van de Stichting Restauratie Grafmonument dr Pierre J.H. Cuypers, voormalig directeur van een familiebedrijf in de bouwsector.

Frans Straus

Voor hun vijftigjarig huwelijksfeest in 2000 vroegen Frans Straus en zijn vrouw een bijdrage voor de restauratie van het grafmonument van Pierre Cuypers op 'd'n Aje Kirkhoaf' te Roermond. Deze katholieke architect ontwierp tot zijn dood in 1921 naast het Rijksmuseum en het Centraal Station te Amsterdam tal van neogotische kerken. Deze godshuizen krijgen in 2008, het jaar van het Religieus Erfgoed, extra aandacht.

Straus heeft veel affiniteit met Cuypers. Zijn familiebedrijf werkte vroeger aan opdrachten van Cuypers. Zelf restaureerde Straus onder meer de vroeg middeleeuwse Munsterkerk te Roermond, waaraan ook Cuypers heeft gewerkt. Daarom werd Straus voorzitter van de in 2004 in het leven geroepen Stichting Restauratie Grafmonument dr Pierre J.H. Cuypers die het werk in 2006 afrondde.

Cuypers heeft ook een rol gespeeld bij de inrichting van de begraafplaats in Roermond. Hij ontwierp de bisschoppelijke kapel. Voor zijn eerste vrouw Rosa heeft hij een grafkelder laten maken. Een zerk waarop zijn vrouw is afgebeeld, bedekt het graf. Op de hoeken zijn naar middeleeuws voorbeeld de symbolen van de evangelisten uitgehakt. Nadat zijn tweede vrouw Nenny in de grafkelder was bijgezet ontwierp hij een neogotische zuil die een plaats kreeg op de zerk. In de nissen staan beelden van Petrus,

Catharina, Johannes en Cecilia die verwijzen naar Pierre, Nenny, zijn vader en de muziek omdat Nenny zangeres was. Na de ontmanteling van het grafmonument bleek de grafkelder met beton te moeten worden opgebouwd om het monument te kunnen blijven dragen. Het gewelf is met bakstenen, het geliefde materiaal van Cuypers, hersteld. De beelden van het gedenkteken zijn vernieuwd. Van Johannes is een vrije interpretatie gemaakt aangezien het origineel zwaar was beschadigd. De nieuw opgerichte familiestichting is nu rechthebbende en onlangs is er nog een familielid in de kelder bijgezet. Ondanks het brede draagvlak voor de restauratie zal Frans Straus niet snel meer zo'n enerverende taak op zich nemen. Maar mede door deze restauratie is er voor het werk van Cuypers weer volop belangstelling en erkenning.

Bert Pierik

HOE DOODS IS EEN PRAALGRAF?

Pleidooi voor een funeraire canon

Op verzoek van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap stelde een commissie onder leiding van literatuur-historicus Frits van Oostrom in 2006 een historische canon samen. Vijftig vensters op het verleden als 'Karel de Grote' en 'De eerste spoorlijn' moeten leerlingen weer vertrouwd maken met beeldbepalende momenten uit de Nederlandse geschiedenis. Om duidelijk te maken wat de commissie niet voor ogen stond, heeft ze zich in het rapport *entoen.nu* door funeraire beelden laten inspireren. Hoewel het eerste venster nota bene de 'Hunebedden' betreft, mocht de canon 'geen praalgraf, maar levend erfgoed' zijn en wilde de commissie een 'levende canon, geen urnenwand'. Gestimuleerd door dit rapport en deze negatieve opmerkingen volgt hier een pleidooi voor het opstellen van een funeraire canon.

Een historische canon

In vergelijking met het buitenland heeft geschiedenis in ons land nooit veel aanzien genoten. Vanaf de jaren zestig van de 20ste eeuw werd de belangstelling voor geschiedenis door de ontzuiling, de ontkerkelijking en de economische voorspoed nog minder.

De hernieuwde aandacht is te koppelen aan één jaartal: 1989. Of eigenlijk zijn het er twee: 1945 en 1989. Alleen door verschillende jaartallen als kapstok te gebruiken, ontstaat er een zinvol verband tussen op zichzelf staande gebeurtenissen. Het jaar 1945 markeert binnen deze samenhang het einde van de Tweede Wereldoorlog en de aanloop naar de Koude Oorlog. Het jaar 1989 met de afbraak van de Berlijnse Muur vormt dan het revolutionaire eindpunt van de confrontatie tussen Oost en West. De nieuwe vrijheid maakte mensen mobieler. De komst van migranten naar ons land deed de vraag opkomen wat de Nederlandse identiteit eigenlijk inhoudt. Naar aanleiding van het rapport *Identificatie met Nederland* van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid uit 2007 merkte onze uit Argentinië afkomstige kroonprinses bijvoorbeeld op: "De' Nederlander bestaat niet". Aangezien geschiedenis een hulpmiddel is bij reflectie op de werkelijkheid, stelde de commissie Van Oostrom een chronologisch opgezette, historische canon samen bestaande uit vensters die niet alleen naar zichzelf verwijzen maar ook dienst doen als blikvanger voor daarmee verwante zaken. Zo richt het venster over de 'Hunebedden' de blik op de wijze van lijkbezorging en op de overgang van een samenleving die jaagde en verzamelde naar een die landbouw ging bedrijven. Dit venster concretiseert bovendien met vensters als 'Willibrord' en 'De Beeldenstorm' één van de veertien hoofdlijnen, in dit geval, 'Een gekerstend land'.

Ook een historische canon kan de Nederlandse identiteit niet voor altijd vaststellen. Onze kennis van het verleden groeit immers voortdurend en daarmee wijzigt telkens weer ons beeld van vroeger. Omdat geschiedenis een discussie zonder eind is, stelde de commissie voor de canon interactief te maken en elke vijf jaar te evalueren.

Een funeraire canon

De golfbeweging in de belangstelling voor het vak geschiedenis vertoont een parallel met de hernieuwde aandacht voor funeraire cultuur. De maatschappelijke interesse voor de dood ebde in de jaren twintig van de 20ste eeuw weg. Toen maakten goed onderwijs en gezondheidszorg voor iedereen een maakbare samenleving mogelijk. De verbeterde infrastructuur vergrootte de mobiliteit. Daarmee nam de band met het graf af en ontstond een uniforme uitvaartcultuur die typerend was voor het maatschappelijke taboe rond de dood.

Toen in de jaren zeventig een economische crisis ontstond en in het volgende decennium de medische wereld geen antwoord had op de ziekte aids, liep het geloof in de maakbare samenleving een deuk op. Mensen kregen weer meer oog voor het onvermijdelijke levenseinde. De oprichting in 1986 van De Terebinth die herstel van zorg rond dood en rustplaats wilde bewerkstelligen, is daarvan een voorbeeld. Vooral in de jaren negentig was er veel aandacht voor uitvaartvernieuwing. Vormgeving van de persoonlijke uitvaart stond daarbij centraal.

Aan het begin de 21ste eeuw is de funeraire revolutie over haar hoogtepunt heen. Het is de vraag in hoeverre alle vernieuwingen zich zullen doorzetten. Daarmee is ook in de uitvaartsector een tijd van bezinning aangebroken. In dit geval kan reflectie op het funeraire verleden bijdragen aan verantwoorde keuzes. Dit geldt niet alleen voor het vormgeven van de funeraire cultuur in de nabije toekomst maar ook voor de vraag wat we van de funeraire cultuur uit het verleden dienen te weten en wat we daarvan moeten bewaren.

Aangezien er al een historische canon is, hoeft het wiel niet opnieuw te worden uitgevonden. Om zicht te krijgen op de samenhang zou ook een funeraire canon chronologisch opgezet moeten worden. En zoals de historische canon recht doet aan politieke, religieuze, economische, sociale en culturele hoofdlijnen van de Nederlandse geschiedenis, zo zou de funeraire canon systematisch keerpunten in de wijze van sterven, begraven, cremieren, plaatsen van lijkbezorging en rouwen in vensters moeten vastleggen.

Kijken we naar de plaatsen van lijkbezorging, dan zullen waarschijnlijk de 'Hunebedden' ook in de funeraire canon het eerste venster worden. Een venster over joodse begraafplaatsen zou zicht kunnen bieden op de funeraire cultuur van immigranten. Voorts zal het crematorium te Velsen met de daaronder gelegen urnenwand wel een plaats in de funeraire canon krijgen. Het staat symbool voor de herintroductie van crematie na meer dan duizend jaar en is daarmee de grootste uitvaartvernieuwing van de 20ste eeuw. Ten slotte zouden eenvormige grafbedekkingen als stèles met golfkoppen symbool kunnen staan voor het maatschappelijke taboe rond de dood in de 20ste eeuw.

Naast de fasen van lijkbezorging dienen mogelijk vernieuwers als landschapsarchitect J.D. Zoicher en cruciale wetten als de Begrafeniswet van 1869 een funerair venster te krijgen. Dat geldt wellicht zelfs voor met Nederland verbonden objecten als de militaire begraafplaats Peultjoet in Indonesië en immateriële zaken als de requiemmis.

In alle gevallen zal elk venster de blik ook moeten vestigen op het cultuurlandschap in bredere zin. Zo verwijzen de 'Hunebedden' naar zowel de plaats en wijze van lijkbezorging als de eerste landbouwers. Alleen door een fijnmazig net van verwijzingen naar funeraire en andere, daarmee samenhangende culturele aspecten ontstaat een betekenisvolle canon.

Bij het vaststellen van de funeraire canon zal De Terebinth samenwerken met stichting dodenakkers.nl. Zij stellen een commissie samen die criteria opstelt en een canon formuleert. Hopelijk kan nog dit jaar worden begonnen met publicatie van de canon in *Terebinth*, dodenakkers.nl en andere media. Excursies van De Terebinth zouden zich ook op vensters uit de canon kunnen richten. Het Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover zou een tentoonstelling aan de canon kunnen wijden. De gemaakte keuzes zijn vanzelfsprekend onderwerp van discussie. Uiteindelijk ontstaat een met elkaar samenhangend aantal funeraire vensters dat een gemeenschappelijk referentiepunt vormt.

Coehoorn's praalgraf in de canon?

Een voorbeeld maakt duidelijk hoe een funerair venster er uit ziet. Als plaats van lijkbezorging zullen ook de 'Praaggraven' wel de funeraire canon halen. Vanaf de 17de eeuw tot het verbod op het begraven in kerken in 1829 was het gebruikelijk dat overheden zeehelden en andere vooraanstaande militairen en gezagsdragers met een praalgraf eerden. Aangezien tijdens de protestantse Reformatie de altaren uit de genaaste kerken waren verwijderd, kregen de praalgraven vaak een plek in het koor. In de Nederlands-hervormde kerk van het Friese Wijckel staat het praalgraf voor vestingbouwkundige Menno van Coehoorn. Nadat hij in 1704 was gestorven lieten zijn kinderen en de Staten van Friesland voor hem in de kerk van Wijckel, waar de familie een landgoed bezat, door de Franse architect Daniel Marot een praalgraf ontwerpen. Dit vormde de overgang naar het type waar het door heraldiek omgeven gebeeldhouwde lichaam plaats maakte voor een portretmedaillon. In 2007 is het gedenkteken gerestaureerd. Hiervoor heeft de Stichting Praalgraf Menno baron van Coehoorn € 250.000,- bijeen gebracht.

Of het praalgraf voor Coehoorn als beeldbepalend venster gaat fungeren is de vraag. Er zijn immers indrukwekkender praalgraven voor Vader des Vaderlands Willem van Oranje en zeeheld Michiel de Ruyter, die overigens ook vensters in de historische canon vormen. De ontwerpers van deze praalgraven, Hendrick de Keyser en Rombout Verhulst, zijn bovendien nog beroemder dan Marot. Maar het gedenkteken voor Coehoorn laat wel zien dat ook een praalgraf een levende herinnering is. Het is tijd voor het opstellen van een funeraire canon.

Wim Cappers

Het gerestaureerde praalgraf voor Menno van Coehoorn

Tot zover de voorgeschiedenis

Dit boekje is van blijvende waarde. Wie over tien jaar zich afvraagt hoe het Nederlands Uitvaart Museum tot stand is gekomen, vindt in hoofdstuk 2: Henk Kok – ‘Ik ben altijd een man van de geschiedenis geweest’, het voor velen van ons nu nog bekende smeulige verhaal van de ontstaansgeschiedenis van het museum. Minstens zo interessant is het kunsthistorische en architectonische eerste hoofdstuk. Sluiter beschrijft helder hoe het nieuwe en het oude gedeelte van de inrichting van het museum in elkaar steken. Fraaie foto's ondersteunen zijn enthousiasmerende verhaal. Het waardevolste hoofdstuk is van Babs Bakels. De keuze van het museum voor de vier thema's: *Rituelen, Het Dode Lichaam, Rouw en Herinnering*, en *Memento Mori* komt beargumenteerd helder uit de verf en overtuigt. De inhoud per thema samen met de lay-out zal voor vele bezoekers reden zijn hoofdstuk 3 thuis nog eens te raadplegen. Het laatste hoofdstuk plaatst Tot Zover in een mondiale context. Tien buitenlandse uitvaartmusea passeren de revue en onze inschatting is dat het pas geopende museum in Amsterdam een internationale aanwinst zal blijken te zijn. Wat ontbreekt in het boekje is reclame, namen van sponsors, bestuursleden, openingstijden of hoe je donateur kan worden. Dit boekje is van actuele informatie verschoond gebleven. Naar ons inzicht een funerair inhoudelijk werkje, inderdaad van blijvende waarde.

Jannes H. Mulder en Rita Hulsmann

J. Enklaar (red.), *De totstandkoming van een bijzonder museum. Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover*. (Den Haag: Uitvaart Media, 2007, ISBN 978-90-809036-3-0, 88 blz., € 9,95 (incl. gratis entree voor 1 persoon, waarde € 5,50 - geldig tot 31-12-2008), incl. BTW en excl. verzendkosten)

Handleiding islamitisch begraven kan misverstanden voorkomen

Niet voor niets heeft de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB) een handleiding uitgebracht voor islamitisch begraven. Steeds meer moslims kiezen voor begraven in Nederland, maar ze zijn er niet zeker van dat de islamitische voorschriften hier worden nageleefd. Aan de andere kant zijn veel beheerders van begraafplaatsen onvolledig op de hoogte van de specifieke gebruiken rond het begraven van moslims. Zoals Moustapha Baba van intercultureel adviesbureau Mex-it in het voorwoord opmerkt, moeten zowel de moslimgemeenschap als de uitvaartwereld stappen ondernemen om vooroordelen uit de weg te ruimen en ontbrekende kennis aan te vullen. Eeuwige grafrust is voor moslims voorschrift, net als voor joden. Vroeger werden eeuwige graven in Nederland uitgegeven voor iedereen die dat wilde, maar vanwege het ruimtegebrek komt het tegenwoordig weinig meer voor. Alleen door de grafrechten van een eigen graf keer op keer te verlengen, kan een familie een graf voor eeuwig behouden. Moslims kennen in hun land van herkomst dit systeem niet. De graven worden beheerd door de gemeenschap en aan de instandhouding zijn geen kosten verbonden. Sommige immigranten die hun dierbare in een algemeen graf in Nederland hadden begraven, kwamen voor een onaangename verrassing te staan toen ze merkten dat dit graf na het verstrijken van de wettelijke grafrusttermijn geruimd zou worden. Een eigen graf biedt meer mogelijkheden. Om het ruimen daarvan ook in de verre toekomst te voorkomen kan de verlenging van grafrechten overgedragen worden aan een stichting of kerkgenootschap. Zo berusten de grafrechten voor leden van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap en het Leger des Heils bij de kerkelijke organisatie. In Amsterdam Zuidoost beheert een moskee de graven van alle gelovigen die bij de desbetreffende stichting zijn aangesloten. Andere moskeeën zijn met de beheerder van de lokale begraafplaats overeengekomen, dat hij bij het vervallen van grafrechten op het islamitische gedeelte contact met hun vertegenwoordiger opneemt. Dan worden de rechten op naam van de moskee overgeschreven. Als er geen andere oplossing is, kan een islamitisch graf of grafveld worden geruimd, mits de stoffelijke resten op het eigen grafveld hun definitieve bestemming krijgen.

Zoals alle kerkgenootschappen hebben ook moslims het recht om een eigen begraafplaats op te richten, waar ze graven kunnen uitgeven voor eeuwig. In 2007 is in Almere de eerste islamitische begraafplaats geopend. Er zijn grote verschillen tussen moslims en moslimgroeperingen onderling. Maar over een aantal voorschriften is iedereen het eens. Over het tijdstip van begraven bijvoorbeeld. Dat gebeurt zo snel mogelijk na het overlijden, liefst

binnen 24 uur. In Nederland mag dat volgens de wet niet eerder dan 36 uur na het overlijden. Na aanvraag van een ontheffing, kan de begrafenis na 24 uur plaats hebben. Rituele reiniging van de overledene is voorschrift. Bovendien moet ieder die de graflegging wil bijwonen, zich reinigen door de handen en het gezicht, en soms ook de voeten, te wassen. In het graf moet de overledene zodanig op de rechterzijde neergelegd worden, dat het gezicht oostwaarts is gericht. Meestal sluiten de aanwezigen zelf het graf. Na de begrafenis is het gebruikelijk dat de aanwezigen hun handen wassen.

De islamitische grafcultuur is sober, vaak ontbreekt een grafbedekking. Maar aanpassing aan de in Nederland gebruikelijke grafbedekking is al lang geen uitzondering meer.

Het boek besluit met een voorlopige lijst van begraafplaatsen met moslimgraven die vanuit het veld aangevuld kan worden. Met Gorinchem (1985) bijvoorbeeld, en met de jaarlijks groeiende hoeveelheid islamitische graven en grafvelden.

Met de kennis en ervaring die in deze handleiding is neergelegd kunnen veel misverstanden en problemen rond de islamitische uitvaart worden voorkomen.

Rita Hulsman en Jannes H. Mulder

P. Harmsen, *Handleiding Islamitisch Begraven* (Nijmegen: LOB, ISBN: 978-90-12-12444-7, 80 blz., € 15,-, over te maken op gironummer 80 787 72 o.v.v. Islam)

Lees- en mediatips

P. van den Akker, *De dode nabij. Nieuwe rituelen na overlijden* (Tilburg: IVA, 2006, ISBN 90-6835-416-7, 263 blz., € 25,- of te downloaden via www.iva.nl)

R. Enzlin, *Begraafplaats Crooswijk vertelt over cultuur. Culturele wandelroute over de gemeentelijke begraafplaats* (Rotterdam: Gemeentewerken Rotterdam, 2007, 26 blz., verkrijgbaar bij VVV Rotterdam Store en bij de gemeentelijke begraafplaatsen)

F. van Oostrom en anderen, *Entoen.nu. De canon van Nederland* (Den Haag: Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon, 2007, 2^e dr., ISBN 978-90-5356-1485, 320 blz., € 34,50)

J. Slavenburg, *Het graf van Jezus. Het mysterie van de tombe van Jezus, Maria Magdalena en Judas* (Zutphen: Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, s.a. ISBN 978-90-5730-514-6, 160 blz., € 19,95)

L. van Tongeren (red.), *Vaarwel. Verschuivingen in vormgeving en duiding van uitvaartrituelen*. (Kampen: Uitgeverij Gooi en Sticht, 2007, ISBN 978-90-304-1110-9, 192 blz., € 19,50)

Drie artikelen over de dood in een themanummer. *De Negen tiende Eeuw*, XXXI (2007-1) 1-58 (Te bestellen voor € 10,- bij Uitgeverij Verloren, Postbus 1741, 1200 BS Hilversum, 035-6859856, info@verloren.nl)

Twee artikelen over uitvaarten van stadhouders in de 16de en 17de eeuw. *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, CXXII (2007-2) 181-232. (Te bestellen voor € 17,50 exclusief verzendkosten bij het secretariaat van het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap, Postbus 90406, 2509 LK Den Haag, 070-3140363)

Zie voor een historische film over het crematorium te Velsen die overigens niet in 1925 maar waarschijnlijk in 1939 is gemaakt <http://geschiedenis.vpro.nl/artikelen/38784977/>

Arboretum van De Nieuwe Ooster wortelt in de geschiedenis

Op 19 december 2007 is het Nederlands Uitvaart Museum *Tot Zover* geopend. Dit museum staat op het terrein van De Nieuwe Ooster in Amsterdam. Bezoekers van het museum kunnen ook deze begraafplaats bekijken. Dan zullen ze zien dat het een gedenkpark is met een indrukwekkend bomenbestand. Begraafplaatsmedewerker en bomenliefhebber Johan Mullenders gaat in op het ontstaan van het arboretum.

Een prachtige en machtige beuk, onderdeel van het arboretum

Terebinth Maart 2008

De geschiedenis van De Nieuwe Ooster gaat terug tot 1888. Aangezien de in 1866 geopende Oosterbegraafplaats vol was, kocht de gemeente in de Watergraafsmeer een terrein van zestien hectare voor de aanleg van een nieuwe begraafplaats. Voor de inrichting schreef de stad een prijsvraag uit. In 1890 won de bekende landschapsarchitect Leonard Anthony Springer (1855-1940) de prijsvraag met het ontwerp 'Stof'. Springer stelde hierin een landschappelijk vormgegeven begraafplaats voor. De sierlijk vormgegeven paden en grafvakken moesten de bezoeker het gevoel geven dat ze in een mooi park waren beland. Dit gevoel moest ook duidelijk tot uitdrukking komen in de beplanting.

Het *Algemeen Handelsblad* van 20 november 1890 deed verslag hoe het allemaal moest worden. Het ruim 2½ meter opgehoogde terrein 'wordt geheel tot park aangelegd, met kronkelende paden, schaduwrijke paden, schilderachtige boomgroepen, heesterboschjes, kreupelhout enz., waartoe bijna 1500 boomen, ruim 300 conifeeren (sparren en dennen) en meer dan 22.000 bloei-, sier- en groenblijvende struiken zullen worden geplant'.

Nu was Springer niet alleen een goede architect, maar ook een befaamde dendroloog ofwel kenner van houtige gewassen. Vaak wees hij collega's in diverse vakbladen op het foutieve gebruik van plantennamen en een verkeerde

beplantingskeuze. Dit werd hem niet altijd in dank afgenomen. Springer bereikte hiermee wel dat steeds meer mensen die in het groen werkzaam waren, heesters, coniferen en bomen serieus gingen bestuderen. Vanwege zijn belangstelling voor houtige gewassen plantte Springer tijdens de inrichting van de Nieuwe Oosterbegraafplaats zo veel mogelijk soorten. Naast inheemse bomen waren dat exoten. Vanaf het begin bezat de begraafplaats daarom een interessante verzameling bijzondere naald- en loofbomen, met andere woorden, een arboretum. De term stamt van het Latijnse woord arbor dat boom betekent.

Bomen in kaart

De in 1894 geopende begraafplaats is een aantal malen uitgebreid tot de huidige omvang van 33 hectare werd bereikt. De inrichting van de eerste uitbreiding in 1917 was nog van de hand van Springer zelf. Bij latere uitbreidingen koos men wat de beplanting betreft in zijn geest voor inheemse soorten en exoten. Hierdoor werd de collectie bomen alleen maar groter.

Toch kan je aan de beplanting zien dat er een periode is geweest dat de bedrijfsvoering meer aandacht kreeg dan uitbreiding van het assortiment bomen. Er verdwenen zelfs wandelpaden en delen van de beplanting om meer graven te kunnen uitgeven. Daar waar groen werd

aangebracht, koos men uit het gangbare assortiment. De beplanting versoerberde.

In 1992 kwam ik in dienst bij de Nieuwe Oosterbegraafplaats. Aangezien hier in 1994 een crematorium was geopend, veranderde de naam in 1998 in De Nieuwe Ooster. Als hovenier liep ik mee in het team voor het groenonderhoud. In de winter mocht ik me met een collega vooral met het bomenbestand bezighouden. Toen groeide mijn interesse voor bomen. Ik realiseerde me dat hier veel verschillende soorten staan. Maar hoeveel het er waren en waar ze precies stonden was niet goed in kaart gebracht. Ik begon de soorten op te schrijven en in kaart te brengen. Al gauw ontstond een interessante lijst. Als ik mij goed herinner kwam ik destijds op 147 soorten.

Een nieuwe wind

De komst in 1997 van Marie-Louise Meuris als nieuwe directeur leidde tot veel vernieuwingen die goed uitpakten. Wat betreft het bomenbestand kon de uitstraling van het park als geheel niet los worden gezien van de collectie monumentale bomen. De functie van bomenspecialist werd in het leven geroepen en er werd geld voor het bomenonderhoud vrijgemaakt. Ook mochten jaarlijks bijzondere bomen worden aangeplant.

Af en toe zocht ik publiciteit om het mooie park meer onder de aandacht te brengen. Ik schreef een bomenroute zodat mensen aan de hand van een plattegrond en beschrijving een veertigtal bomen konden bewonderen. We gingen ook zelf rondleidingen geven en ik schreef stukjes tekst voor vakbladen zoals *Tuin&Landschap*, *De Begraafplaats*, *Bomennieuws* en *Arbor Vitea*, het tijdschrift van de Nederlandse Dendrologische Vereniging. Steeds meer kreeg het park de uitstraling van een arboretum. Daarom is voorjaar 2005 een bord met die aanduiding bij de hoofdingang van het gedenkpark geplaatst.

Maar juist vanwege de grotere bekendheid als arboretum kreeg ik ook een onrustig gevoel. Als De Nieuwe Ooster zich profileert als arboretum dan dien je ook als zodanig te werk te gaan. Soortenlijsten dienen voorhanden te zijn, informatie over de bomen moet toegankelijk zijn en de bomen moeten voorzien worden van bordjes met de juiste gegevens.

Ik vroeg aan het managementteam van De Nieuwe Ooster toestemming om meer tijd te mogen besteden aan het arboretum voor determinatie ofwel het juist benoemen van de beplanting, het aanleggen van plantlijsten en het ontwerpen van een website over het arboretum. Om dit alles te realiseren werd besloten een stichting in het leven te roepen. Met behulp van een paar enthousiaste bomenliefhebbers is dit in 2007 gelukt: Stichting Arboretum De Nieuwe Ooster. De stichting heeft vier doelstellingen. Ze wil de naamsbekendheid van het arboretum vergroten, de bomencollectie uitbreiden, de educatieve waarde van het arboretum vergroten en de schoonheid en het belang van bomen benadrukken. Inmiddels heeft de stichting ook een website: www.arboretum-denieuweooster.nl

Boombordjes sponsoren

Om de nieuwe bomenbordjes te financieren kunnen particulieren en bedrijven bordjes sponsoren. De naam van de

schenker wordt dan ook op het bordje vermeld. Deze actie loopt erg goed. Alle toezeggingen meegerekend kunnen we al zo'n 125 bordjes aanbrengen. Zo heeft de redactie van *Terebinth* het bordje gesponsord voor de zakdoekjesboom op vak twee. Deze soort groeit in China en is daar in 1869 door een Franse missionaris ontdekt. De boom is vooral bijzonder door de bloeiwijze. De zakdoekjesboom krijgt een paarse bloem die door twee op zakdoekjes lijkende ongelijke schutsbladen wordt omgeven. Ook de hulp die ik van veel mensen krijg is hartverwarmend. Mede door het overnemen van een collectie boompjes van arboretum Emei Shan uit Drenthe bezit het arboretum nu meer dan 350 geregistreerde, verschillende soorten bomen en struiken. Dit aantal zal nog toenemen omdat een deel van de aanwezige beplanting nog niet goed op naam is gebracht.

Nationaal Boommuseum?

Springer had destijds de wens om een nationaal arboretum te stichten. Hij wilde daarvoor het nog aan te leggen Oosterpark vlakbij De Nieuwe Ooster gebruiken. De gemeente Amsterdam was hierop tegen en maakte van het park een plek om te spelen en te wandelen. Uiteindelijk krijgt Springer toch zijn zin. Op een paar honderd meter van het Oosterpark heeft De Nieuwe Ooster die Springer zelf heeft ontworpen, zich tot een groot en prachtig arboretum ontwikkeld. Het gaat te ver om nu te spreken van het Nationaal Arboretum. Daarvoor moet er nog veel werk worden verricht. In vergelijking met andere arboreta is onze collectie nog niet voldoende uitgebreid. Maar gezien de oppervlakte heeft De Nieuwe Ooster zeker de potentie om nationaal arboretum of misschien wel het nationaal boommuseum te worden.

*Johan Mullenders,
hovenier van De Nieuwe Ooster*

Het naambordje van de redactie van *Terebinth* op de zakdoekjesboom

Twee begraafplaatsen in Den Dungen

Het kerkhof bij de rooms-katholieke kerk Sint-Jacobus de Meerdere met op de achtergrond hotel Boer Goossens

Datum: 26 april 2008

Plaats: Hotel-café Boer Goossens, Heilig Hartplein 2 5275 BM Den Dungen (nb: Den Dungen valt onder de gemeente Sint-Michiëlsgestel)

Toegankelijkheid: Alles ligt op loopafstand van 5 à 10 minuten van de kerk

Programma:

- 10.00 uur ontvangst met koffie in Hotel-café Boer Goossens tegenover de dorpskerk
- 10.30 uur rondleiding over het kerkhof van de rooms-katholieke kerk Sint-Jacobus de Meerdere. Het betreft een zogenaamde Cuyperskerk. Architect Cuypers wist de kerk te behoeden voor de slopershamer. Ze werd in 1927 uit-

gebreid met twee zijkapellen.

Het kerkhof is ommuurd. Deze muur is onlangs gerestaureerd. De grafmonumenten op het kerkhof zijn grotendeels 'oud', maar ook moderne grafmonumenten bevinden zich op dit kerkhof.

Op het kerkhof staat een schitterend gedenkteken voor de doodgeborenen kinderen. De schepper Cor van Oosterhout (eigenaar van atelier Pierrejuste, www.atelierpierrejuste.nl) zal tekst en uitleg geven over dit monument en over andere gedenktekens die hij vervaardigd heeft. Aan de Dungense heemkundekring is gevraagd iets over de kerk, de kerkhofmuur en de gedenktekens te vertellen.

12.30 uur De locatie van de (zelf meegebrachte) lunch wordt nog vermeld op de website. Voor koffie e.d. wordt gezorgd.

Daarna vertrek richting de begraafplaats van Den Dungen. De begraafplaats is omringd door een mooie beukenhaag en er is een lijkenhuisje. Cees Mertens zal het een en ander over de problematiek van deze begraafplaats vertellen.

16.00 uur einde excursie

Inlichtingen: Cees Mertens, tel. 073-5479970

Deelnemers: maximaal 30 personen

Aanmelden: vóór 19 april 2008 bij Gertjan Praas
Tel.: 0592-346857 of e-mail: gertjan-59@hotmail.com

Kosten: € 7,- Wilt u dit bedrag voor de excursie overmaken op gironummer 335536 van Vereniging De Terebinth te Rhenen o.v.v. excursie Den Dungen

www.rouw.nl / www.crematorium.nl / www.begraafplaats.org én

www.uitvaartinformatie.nl

Uitvaart Internet Diensten

P. Moreelsestraat 30, 8932 HS Leeuwarden T. (058) 213 97 07 / F. (058) 216 01 94 / E. info@uitvaartinformatie.nl

Op onze sites bieden wij onafhankelijke informatie over de uitvaart. Bezoekers (inmiddels meer dan 500.000 per jaar) kunnen o.a. via onze uitvaart-encyclopedie informatie vinden over tal van zaken rondom een uitvaart. Voor een aantal onderwerpen hebben we gespecialiseerde sites gemaakt.

Onze sites bieden uitvaart-ondernemingen, verenigingen en stichtingen de mogelijkheid tot adverteren en informeren.

Kijk op onze 4 internetsites (de www-adressen staan hierboven).

Adverteren:

In de adressengids vanaf 65,- euro p.j.
Vermelding en een link op de Homepage vanaf 95,- euro per jaar.

Uniek is dat u **via deze sites** de adressengids voor de uitvaartbranche kan vinden

Uitnodiging Algemene Vergadering

De Algemene Vergadering van vereniging De Terebinth vindt plaats op 5 april 2008 in het gebouw 'De Akker', Melkpad 14a te Hilversum, tel. 035-621 2447.

Begin vergadering: 10.30 uur.
Zaal open: 9.30 uur.
Rond 12.30 vindt de lunch plaats.
Om 13.30 uur zal er een boekenveiling worden gehouden.

Agenda

1. Opening, vaststelling van de agenda en inventarisatie rondvraag
2. Ingekomen stukken voor de algemene vergadering en mededelingen
3. Goedkeuring van het verslag van de algemene vergadering op 31 maart 2007*
4. Financieel verslag 2006**
5. Verslag kascontrolecommissie
6. Decharge bestuur over het gevoerde financieel beleid 2006
8. Financieel verslag 2007**
5. Verslag kascontrolecommissie
7. Decharge bestuur over het gevoerde financieel beleid 2007
8. Benoeming leden kascontrolecommissie
9. Voorstel tot contributieverhoging dan wel bezuiniging dan wel een combinatie van beide*
10. Voorstel tot bestemming van een gift uit de nalatenschap van wijlen Thijs IJzerman*
11. Begroting 2008**
12. Jaarverslag 2007 van de vereniging*
13. Benoeming leden dagelijks bestuur en overige bestuursleden:
  - a. Benoeming leden dagelijks bestuur: overeenkomstig de statuten artikel 10 lid 2 worden de voorzitter, de secretaris en de penningmeester in functie gekozen.
  - b. Benoeming overige bestuursleden: volgens artikel 10 lid 1 van de statuten bestaat het bestuur ten minste uit vijf personen die door de algemene vergadering worden benoemd. Op de Algemene Vergadering van 2006 is besloten dat de komende vier jaar dus tot 2010 het bestuur uit maximaal zeven leden kan bestaan. Zowel de voorzitter, als de penningmeester en de secretaris hebben besloten af te treden. Ook het

algemeen bestuurslid heeft besloten af te treden. Kandidaatstelling van bestuursleden door leden is mogelijk. Volgens artikel 11 lid 2 en lid 3 van de statuten moeten kandidaatstellingen door of namens de leden geschieden door ten minste tien leden. Kandidaatstellingen dienen ten minste een week voor de vergadering te geschieden door schriftelijke en ondertekende opgaven aan de secretaris van de vereniging.

Het bestuur kan zelf ook kandidaten stellen. Wie een exemplaar van de statuten en of het huishoudelijk reglement wil hebben, kan deze hetzij via de website van de vereniging bemachtigen hetzij een exemplaar opvragen bij de secretaris.

14. Behandeling van het beroepsschrift tegen roeyement volgens artikel 7 lid 4 van de statuten. Vanwege de privacy van betrokkene zullen het bestuursbesluit, beroepsschrift, advies van de commissie van beroep en het nieuwe bestuursbesluit ter plekke worden uitgereikt en weer worden ingenomen.
15. Overige aan de orde te stellen onderwerpen.
16. Rondvraag
17. Sluiting van de vergadering

Het bestuur hoopt dat vele leden op 5 april 2008 aanwezig zullen zijn tijdens deze algemene vergadering, bij de lunch en de veiling. Voor de lunch moet u zich wel aanmelden bij de secretaris vóór 30 maart. Wie wil deelnemen aan de vergadering, moet de contributie hebben betaald (zie artikel 1 lid 1 van het huishoudelijk reglement zoals vastgesteld 31 maart 2007)

* Voor het opvragen van alle stukken, een routebeschrijving en het opgeven voor de lunch kunt u schriftelijk, telefonisch of via de mail contact opnemen met secretaris José Hageman: Lombardstraat 29, 4201 BH Gorinchem, telefoon: 0183- 633 381, e-mail: jpp.hageman@planet.nl

** Deze stukken zullen in elk geval ter plekke aanwezig zijn.

Namens het bestuur, de secretaris, José Hageman

DIGITALE NIEUWSBRIEF

Naast het kwartaalblad *Terebinth* geeft Vereniging De Terebinth een *digitale Nieuwsbrief* uit.
Wilt u deze ontvangen, abonneer u dan via www.terebinth.nl

Van de bestuurstafel juli 2007- februari 2008

Het bestuur

Het bestuur vergaderde op 23 augustus en 21 november 2007 en op 6 en 16 januari 2008. De volgende bestuursvergadering is gepland half maart 2008. Bij de bestuurvergadering van 23 augustus kon de penningmeester Peter Faase evenals bij de vergaderingen van 23 mei en 4 juli door ziekte niet aanwezig zijn. Het eindresultaat is dat Peter Faase half oktober 2007 de voorzitter te kennen heeft gegeven te stoppen met zijn penningmeesterschap.

Dit had tot gevolg dat de voorgenomen Algemene Vergadering (AV) gecombineerd met een lezing eind 2007 geen doorgang kon vinden vanwege het ontbreken van de jaarrekening en de balans over 2006 en de begroting 2007. Bij alle bestuursvergaderingen was één aspirant bestuurslid aanwezig. Het tweede aspirant bestuurslid was aanwezig bij de vergadering van 4 juli. Hij heeft in september echter te kennen gegeven dat gezien de opstelling van diverse leden ten opzichte van besluiten van de AV dan wel het bestuur, hij geen bestuurslid wilde worden. Dit tot grote spijt van het bestuur.

Het derde aspirant bestuurslid is door omstandigheden voor het eerst aanwezig geweest op de bestuurvergadering van 16 januari 2008. Met een vierde aspirant bestuurslid heeft de secretaris in januari een kennismakingsgesprek gehad. Deze opteert toch in eerste instantie voor een hulprecoschap.

Het bestuur heeft na lang wikken en wegen besloten het lidmaatschap van een lid op te zeggen overeenkomstig artikel 7 lid 4 van de statuten. Deze kwestie kost natuurlijk de nodige tijd. Op de AV van 5 april aanstaande kunnen de leden hiervan meer vernemen.

Gezien alles wat zich afgelopen jaren heeft voorgedaan en de bejegening van een aantal leden naar het bestuur, heeft de secretaris besloten te stoppen met het bestuurslidmaatschap en de functie van secretaris. Uiteindelijk hebben ook de voorzitter Willem van Dijk en het algemeen bestuurslid Yt Stoker te kennen gegeven te stoppen met het voorzitterschap c.q. het bestuurslidmaatschap. Een AV is bij uitstek het gremium om mondeling de beweegredenen toe te lichten.

Wisseling van de wacht

Henk van Laar heeft al vroeg in 2007 te kennen gegeven te willen stoppen met zijn werkzaamheden als bureau-medewerker. Het bestuur heeft hier alle begrip voor: als je zo'n lange periode en zeker gezien de toename van het werk (als gevolg van het e-mailverkeer) het bureau bemant, wil je een keer het stokje overdragen. Henk en zijn vrouw Bep willen we dan ook op deze plek hartelijk bedanken voor hun inzet. Liesbeth Vermeulen heeft de taken van Henk overgenomen. Ook op deze plaats wil het bestuur Liesbeth welkom heten en veel succes en plezier toewensen.

Financiën

Om toch de jaarrekeningen en balansen over 2006 en 2007 tot stand te kunnen brengen, is het bestuur genoodzaakt de werkzaamheden daartoe uit te besteden aan een boekhouder. Dit temeer omdat het qua financiën en verantwoordelijkheden niet meer verantwoord is de Reeks Funeraire Cultuur (vaak aangeduid als Funeraire Reeks) onder de vereniging te laten functioneren. Daarom zal er een aparte stichting voor dit doel worden opgericht. Hiervoor moeten de jaarrekeningen en balansen over 2006 en 2007 van de Reeks aanwezig zijn.

Mede dankzij de inzet van Henk en Bep van Laar is de contributiebrief 2008 vroeg verstuurd. Dit heeft er toe geleid dat bijna de helft van de leden al voor 1 januari jongstleden de contributie voor 2008 heeft overgemaakt.

Overleg met gremia en de redactie

Het halfjaarlijkse overleg met de gremia is niet doorgegaan, daar twee leden van de begeleidingscommissie regiocoördinatoren dit niet zinvol achtten. Het geplande overleg met de excursiecommissie verviel, omdat twee van de drie leden niet aanwezig konden zijn op de geplande datum. Het halfjaarlijkse overleg met de redactie vond 16 januari 2008 plaats.

De 'afdeling Limburg'

Voorzitter Willem van Dijk en secretaris José Hageman hebben het besluit van de AV van 31 maart 2007 dat de 'afdeling Limburg' een stichting opricht, die lid van de vereniging kan worden, op 29 augustus 2007 te Roermond persoonlijk aan Guus Rüsing als meest betrokkene meegedeeld. Dit heeft er toe geleid dat Guus ervoor gekozen heeft lid van het bestuur van een op te richten stichting Funerair erfgoed Limburg te worden. Omdat het bestuur van mening is dat een Terebinther geen twee heren kan dienen, is Guus gestopt als regiocoördinator Limburg. Het bestuur wil niet verhehlen dat het onaangenaam getroffen is door de toonzetting van de reacties van een paar leden over de uitvoering van een besluit van het hoogste orgaan, de Algemene Vergadering. Het bestuur heeft Guus per brief bedankt voor zijn werkzaamheden als regiocoördinator en een kleine attentie met de brief meegestuurd.

Overige zaken

- De Terebinth kan dankzij een genereus gebaar van de organisatie meedoen aan de vierjaarlijkse uitvaartbeurs, die in 2008 in Gorinchem zal plaatsvinden.
- Bij de excursie Heemskerk en Beverwijk op 22 september 2007 was de secretaris aanwezig.
- Op 12 september heeft Laura Fokkema, regiocoördinator regio Utrecht, een presentatie gehouden voor de gemeentelijke monumentencommissie van Rhenen. Dit als uitvloeisel van de excursie van De Terebinth in Rhenen op 7 juli 2007. De gemeente Rhenen was zeer te spreken over het idee om de oude begraafplaats tot gemeentelijk monument te maken. Momenteel wordt nader historisch onderzoek gedaan waarop later mogelijk de aanwijzing hiertoe volgt.

- d. Op 11 januari 2007 en 26 juli 2007 spraken algemeen adviseur Leon Bok en hoofdredacteur van het blad Wim Cappers met de Walburg Pers over een gezamenlijke uitgave van een lees- en kijkboek over funerair erfgoed. Uiteindelijk hebben beide partijen na enkele overleggen besloten af te zien van het uitbrengen van een dergelijk boek mede vanwege het feit dat financiering geheel gedragen zou moeten worden door De Terebinth.
- e. Het bestuur heeft besloten dat de beste plek voor het archief van De Terebinth een goed geoutilleerde ruimte is en dat is het Nationaal Archief in Den Haag. Het archief van de vereniging tot en met 2005 is mede dankzij inzet van Wim Cappers in november 2007 in bewaring gegeven aan het Nationaal Archief. Alle stukken zullen daar voor iedereen ter inzage zijn. Elke vijf jaar zullen wij nieuwe stukken in bewaring geven.
- f. Om te trachten meer bibliotheken te laten abonneren op het blad *Terebinth*, heeft Wim Cappers met volledige instemming van het bestuur in november 2007 via Biblion aan alle bibliotheken een mailing verzorgd. Yt Stoker heeft een mailing verzorgd naar een aantal speciale bibliotheken en archieven. Tot nu toe heeft deze actie niet of nauwelijks nieuwe abonnees opgeleverd.
- g. Yt Stoker, Bartho Hendriksen en Antoine Fonville verzorgden de nodige actualiseringen van de website.
- h. Willem van Dijk, Yt Stoker evenals Leon Bok en Wim Cappers waren aanwezig bij de opening van het uitvaartmuseum in Amsterdam op 19 december 2007.
- i. José Hageman was in januari namens het bestuur aanwezig bij de uitvaart van een zoon van twee regio coördinatoren. Ook was zij aanwezig bij de uitvaart van de echtgenoot van een van onze leden in februari. Ook een aantal leden bewezen de laatste eer.
- j. Anne Marie van der Wal heeft laten weten te stoppen met het lidmaatschap van de excursiecommissie. Op gepaste wijze heeft het bestuur haar dankgezegd voor haar langdurige inzet.
- k. Beerend Wietsma is gestopt als regiocoördinator. Ook Beerend heeft het bestuur schriftelijk bedankt met een bijpassende geste.
- l. Het bestuur heeft Henk Paardekooper benoemd als regiocoördinator voor een deel van de regio West Noord-Brabant.
- m. De persoon die aanspreekpunt op funerair gebied was bij de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) is als zodanig gestopt per 1 januari 2008. Een vaste formatieplaats werd voor deze functie niet noodzakelijk geacht. Een schriftelijk protest van De Terebinth mochten niet baten. In 2008 is er een gesprek tussen de RACM en De Terebinth over de vraag hoe de RACM de funeraire cultuur in de toekomst gaat behartigen.
- n. Op 4 oktober 2007 heeft het bestuur een brief geschreven aan het College van Den Haag, met als inhoud dat vereniging De Terebinth het initiatiefvoorstel van raadslid Smits van harte ondersteunt. Op 8 november 2007 heeft de gemeenteraad positief beslist. Zie ook het decembernummer van dit blad in de rubriek Funeraire Varia.

*José Hageman,
secretaris*

Nogmaals: de boekenveiling!

Een groot aantal boeken van De Terebinth is in bruikleen gegeven aan het Nederlandse Uitvaartmuseum (NUM). In het museum is ook de bibliotheek te raadplegen. Maar enkele tientallen boeken zijn nog in het bezit van de vereniging.

Op de komende AV willen we na het officiële gedeelte een boekenveiling houden. Er zijn natuurlijk ook leden die zelf misschien boeken dubbel hebben, of gewoon ruimte willen maken in hun boekenkast. Vraag is nu om dergelijke boeken te schenken aan de vereniging zodat we ze mee kunnen nemen op de veilingdag. Het gaat natuurlijk wel om boeken over funeraire onderwerpen, maar tijdschriften mogen vanzelfsprekend ook.

Iedereen die boeken wil schenken kan de titels en eventuele beschrijving per mail opsturen aan Leon Bok (lahbok@hotmail.com). Op de veiling zelf moet iedereen dan natuurlijk wel zijn boeken meenemen. Wie niet op de AV komt, of geen email heeft, kan Leon bellen over instuur- en afleveropties (020-6367837 of 06-10816145).

Alles op een rij:

- wie boeken schenkt, doet automatisch afstand van het boek
- wie toch een bedrag voor het boek wil, dient dat te vermelden. Wordt dit bedrag niet geboden, dan wordt het boek niet geretourneerd
- zij die interesse hebben voor de veiling kunnen vooraf een overzicht van de te veilen boeken opvragen via lahbok@hotmail.com of kijken op www.terebinth.nl.
- afhankelijk van het boek zal een beginbedrag worden vastgesteld
- sommige boeken of tijdschriften kunnen worden gebundeld in een kavel. Wanneer iemand op zo'n kavel biedt, dient de hele kavel meegenomen te worden.

De veiling is bedoeld om de verenigingskas te spekken. Neem dus allen uw boeken mee en kom naar de Algemene Vergadering!

Leon Bok

Het Bureau: steeds meer werk

Zes jaar lang heeft Henk van Laar, samen met zijn vrouw Bep, het bureau van de vereniging gevoerd. Telkens alle mails en post rondsturen, telefoontjes beantwoorden, brieven in ordners stoppen, contributiebriefjes tijdig de deur uitdoen, de ledenadministratie bijwerken, naar bestuursvergaderingen gaan, enzovoort. "Je wordt het toch een beetje zat"

Veel werk deed Henk 's avonds en in het weekeinde, naast zijn gewone werk als beheerder van de gemeentelijke begraafplaatsen van Rhenen. Overdag sprong Bep bij, nam de telefoon aan, voerde betalingen in de administratie in, stuurde boekjes en tijdschriften op en deed allerlei andere 'tijdrovende' klussen. 'Het leek steeds meer werk te worden', meent ze. 'Vooral omdat je er elke dag mee bezig bent'.

Wat is er in de loop der jaren veranderd?

De communicatie is verbeterd, stellen ze. Met name het e-mailverkeer heeft alles veel makkelijker en sneller gemaakt. Ook als er vragen via de telefoon gesteld werden, vroegen de bureaumedewerkers de vraag op schrift te stellen via de mail, dan konden zij de kwestie beter doorsturen, was het meteen gearchiveerd en ontstonden er minder misverstanden. Sinds een paar jaar wil het bestuur ook een betere terugkoppeling. 'Eerst was het veel meer éénrichtingsverkeer'.

Waarom ben je begonnen met het coördinatorschap?

Henk: 'Ik had in Zwolle een beheerderscursus gevolgd waar ook Wim Vlaanderen namens De Terebinth een lesdeed gaf. Die maakte reclame voor de vereniging en kreeg me enthousiast. Kort erna zocht De Terebinth een medewerker voor het bureau. Ik werd uitgenodigd voor een sollicitatiegesprek en ging samen met Bep bij de toenmalige voorzitter Wim Meulenkamp op bezoek. Daar was ook Rita Hulsman aanwezig die toen het bureauwerk deed. Het was snel geregeld! We werden meteen aangenomen. Ik wilde graag meer kennis verwerven over funeraire cultuur, dat was de voornaamste reden'.

Wat zullen jullie missen?

'We krijgen nu gelukkig meer vrije tijd, bijvoorbeeld voor de kleinkinderen. En om zelf meer begraafplaatsen te gaan bezoeken. Altijd zijn er wel bijzondere mensen geweest, die op een speciale manier behandeld wilden worden, we hielden daar rekening mee en probeerden aan hun wensen te voldoen. Verder gaan we de vele contacten missen die we hadden met de bestuursleden en de Reco's. Al met al hadden we het niet willen missen'.

Liesbeth Vermeulen

Ben Aben bedankt!

De afgelopen jaren heeft Ben Aben de boekhouding voor de reeks Funeraire Cultuur bijgehouden. Dat heeft hij steeds trouw en uitstekend gehumeurd gedaan. Nu heeft hij er een punt achter gezet. Zijn taak wordt overgenomen door Bartho Hendriksen. Op deze plaats bedanken wij Ben Aben voor zijn inzet.

Decembern timer

Het decembern timer van 2007 is, zoals op pagina 52 stond te lezen, vanwege de opening van het Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover later uitgekomen. Dit is uiteraard gebeurd met toestemming van het bestuur. De opening van het museum is niet geschied door de verhinderde minister Plasterk, maar door Henk Kok, de initiatiefnemer van het museum.

AGENDA

1 februari t/m 24 augustus

In Wageningen begraven

Met de expositie 'In Wageningen begraven' sluit museum De Casteelse Poort direct aan bij de toemende belangstelling in ons land voor rituelen rond de dood. Zie voor meer informatie: www.casteelsepoort.nl

2 februari t/m 31 augustus

Terracotta Leger van Xi'an in Assen

Het Drents Museum te Assen toont veertien originele, levensgrote krijgers uit het beroemde Terracotta Leger van Xi'an. De soldaten zijn afkomstig uit het grafcomplex van de eerste keizer van China die tijdens zijn leven een mausoleum liet bouwen in de buurt van de huidige stad Xi'an. De tentoonstelling maakt deel uit van het grote GoChina! Assen-Groningen-project. Zie voor meer informatie: www.drentsmuseum.nl

(vervolg op pagina 15)

AGENDA (vervolg)**19 april***Uitvaartbeurs Haarlem*

Na de eerste succesvolle Uitvaartbeurs Haarlem die gehouden werd op 14 oktober 2006, waar 3.500 belangstellenden aanwezig waren, vindt op zaterdag 19 april voor de tweede maal deze beurs plaats in de Grote of St. Bavokerk op de Grote Markt te Haarlem. Deze prachtige kerk op deze dag gratis toegankelijk voor het publiek. Dit keer is gekozen voor het thema 'Vergeet mij niet!'. Zie voor meer informatie: www.uitvaartbeurshaarlem.nl

15 en 22 en 28 april*weer 'Tour de Cimetières' in Groningen*

De Stichting Oude Groninger Kerken organiseert op 28 april opnieuw een 'Tour de Cimetières', een rondleiding langs kerkhoven en begraafplaatsen in de

provincie Groningen.

Ook vindt er een nieuwe Tour de Cimetières plaats. Deze tocht voert langs het kerkhof van Wittewierum, de joodse begraafplaats van Appingedam en de kerkhoven van Leermens en Bierum. Deze tochten vinden op dinsdag 15 april en dinsdag 22 april plaats. Deelname aan de Tour de Cimetières kost € 37,50. Dat is inclusief vervoer, koffie bij ontvangst en een uitgebreide koffietafel. Opgave bij Arriva Touring: h.dejong@arriva.nl of per telefoon 050 – 5260268.

16 t/m 18 oktober*Uitvaart Vakbeurs 2008*

Van donderdag 16 tot en met zaterdag 18 oktober 2008 vindt in de Evenementenhal in Gorinchem de Uitvaart Vakbeurs 2008 plaats. Deze vierjaarlijkse vakbeurs is hét platform voor de gehele uitvaartbranche. De Terebinth is met een stand vertegenwoordigd. Meer informatie: www.vtu-online.nl.

Speciale aanbieding

Reeks Funeraire Cultuur

De Reeks Funeraire Cultuur beschrijft bezienswaardige kerkhoven, kapellen, begraafplaatsen, crematoria, hekwerken, grafmonumenten en treurbomen uit het verleden en het heden in Nederland. In vier gevallen zijn zowel een deeltje over de hoofdstad als over een regio binnen de provincie verschenen. De Terebinth biedt u deze drie provinciepakketten voor een speciale prijs aan.

- Den Haag en Alblasserwaard-Vijfheerenlanden
- Leeuwarden en Friese Meren
- Zwolle en Sallandse Heuvelrug
- Utrecht en Utrechtse Heuvelrug

Provinciepakket

Twee delen

voor € 10,00*

* ledenprijs. Niet-ledenprijs € 12,50. Prijs exclusief portokosten.

U kunt de deeltjes bestellen via de website, telefonisch of via de post.
Stichting Publicaties Funeraire Cultuur i.o., Postbus 153, 4100 AD Culemborg,
T 0345-521132, www.terebinth.nl - De boekjes zijn ook verkrijgbaar via de boekhandel.

GAST AAN HET WOORD

Ietsisme, verandert het de uitvaart?

Nu al zijn er meer mensen die in 'iets' zeggen te geloven dan in God. Wat betekent dat voor de wijze waarop mensen begraven willen worden? Herman Vuijsje (1946) is socioloog en schrijft over de Nederlandse cultuur en maatschappij. Recent verscheen *Tot hier heeft de Heer ons geholpen, over godsbeelden en goed gedrag*. Eerder schreef hij *Pelgrim zonder god*. We zitten vier hoog aan een smalle gracht in Amsterdam met uitzicht over daken.

Herman Vuijsje beschermt zich tegen de weergoden

Ietsisme, moeten we dat serieus nemen?

Beslist! Eenderde tot tweederde van de bevolking, afhankelijk van de enquête, zegt niet meer in de traditionele christelijke God te geloven, maar nog wel in 'iets'. Dat is een revolutionaire omslag in minder dan een halve eeuw. Het kerkelijke christendom wordt niet opgevolgd door het atheïsme – slechts veertien procent van de Nederlanders noemt zich atheïst - maar door het ietsisme. Het ietsisme is dus niet zomaar iets. Het is een spirituele oriëntatie zonder duidelijke levensopdracht en het zal nooit een godsdienst of een kerk worden. Er zijn geen richtlijnen en het bovennatuurlijke kunnen ze niet omschrijven. De ietsist is hyperindividueel.

In je interessante boek was je nogal kritisch. Klopt dat?

Ik vind het allemaal nogal dun. Zo van 'er is méér' tussen hemel en aarde, maar hoe dat meerdere eruitziet, moet ieder zelf maar uitmaken. Het is een soort pantheïstisch natuurgeloof. Voor ietsisten is niet de 'ziel' maar het 'zelf' de kern van de zaak. Tradities of instituten bepalen niet meer hoe het gaat en ondertussen is het ietsisme hard op weg de populairste geestelijke stroming van Nederland te worden!

Verklaart de populariteit van het ietsisme nieuwe uitvaartrituelen?

Je denkt aan de Hells Angels die 25 jaar geleden al hun stiletto's in de grafkuil wierpen? Het selfmade ritueel heeft weinig met het ietsisme te maken. Kort voordat een van mijn beste vrienden overleed, verzocht hij mij om samen met zijn vrouw en een ander vriend zijn computer door te kijken, op te slaan wat bewaard moest blijven en daarna de harde schijf te wissen. Ik zag daar erg tegen op omdat tegenwoordig weinig of niets "persoonlijker" en meer privé is dan iemands harde schijf. En vernietigen dus, maar hoe? De andere vriend, een computerdeskundige, zei dat die schijven slecht tegen water kunnen. Mijn overleden vriend hield erg van Waterland en een paar dagen later ben ik samen met zijn vrouw op een vroege, grijze ochtend op de pont gestapt. Midden op het IJ hebben we de schijf in de vaargeul gekieperd, uitgeleide gedaan door een kushand van de weduwe en een spontaan gemompeld 'saevis tranquillus in undis'* van mijn kant. Ik had het gevoel dat ik met dit ritueel intenser afscheid had genomen dan met het prefab gebeuren van de crematie.

Een mooi voorbeeld van een zogenoemd wild ritueel.

Ik weet dat sommige mensen spreken over wilde rituelen. Ik moet dan altijd denken aan wildplassen, waar ik tegen ben. Spreek liever van een spontaan ritueel. Ik denk dat ietsisten die in de ogen van de dood kijken, hun bril van hyper-individualisme vervangen door de bril van verlangen naar gemeenschap, naar een collectief hiernamaals. Individueel ingevulde rituelen tijdens de uitvaart, prima. Liever geen belevenisuitvaarten of New Age-achtige toestanden.

Jannes H. Mulder

* Rustig te midden van de woelige baren (lijfspreuk en symbool van Willem van Oranje)

Colofon

Terebinth

Jaargang XXII nummer 1

Maart 2008

ISSN: 1382-5259

Tijdschrift voor Funeraire Cultuur, uitgave van Vereniging de Terebinth. Verschijnt vier keer per jaar.

Lidmaatschap en abonnement

Het abonnement kost personen € 21,50, elke huisgenoot € 9,- en organisaties € 66,- per jaar. Bibliotheken kunnen zich op het tijdschrift abonneren voor € 21,50. Contributie overmaken op gironummer 335536 van Vereniging De Terebinth te Rhenen. Na 1 juli is de helft van het bedrag verschuldigd. Van 1 december tot het einde van het jaar gratis. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij voor 1 december schriftelijk bericht van opzegging is ontvangen bij het Terebinthbureau. Losse nummers van Terebinth kosten € 2,50 per exemplaar plus verzendkosten.

Bestuur

Willem van Dijk (voorzitter):

0343-591398, wimenleny@hetnet.nl

José Hageman (secretaris):

0183-633381, jip.hageman@planet.nl

Yt Stoker: 020-6851817, y.stoker@planet.nl

Bureau- en redactieadres

Liesbeth Vermeulen, Kantershof 372, 1104 GV Amsterdam, 020 – 77 28 853 bureau@terebinth.nl. Ook voor advertenties en inlegvellen.

Website: www.terebinth.nl

Redactie

Wim Cappers (hoofdredacteur), Bartho Hendriksen, Rita Hulsmans, Bouke Jagt, Jannes H. Mulder, Bert Pierik (fotoredacteur), Liesbeth Vermeulen (eindredacteur).

Kopij

De inleverdata van kopij in 2008 zijn: medio april, medio juli en medio oktober.

De nummers verschijnen op 1 maart, 1 juni, 1 september en 1 december.

Copyright

Overnemen van artikelen en foto's alleen na vooraf gegeven schriftelijke toestemming van de redactie.

Fotoverantwoording

Henk van Laar (14), Johan Mullenders (8,9), Parochie Sint Jacobus de Meerdere Den Dungen (10) Bert Pierik (1,3), Jan de Vries (5) en Herman Vuijsje (16).

Opmaak, druk en verzending

Uitgeverij Ger Guis, Rotterdam.